

УДК 338.48

О.О. Самко, канд. екон. наук

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Досліджено тенденції розвитку ринку туристичних послуг у Чернігівській області. Проаналізовано показники, що є індикаторами рівня розвитку туристичної сфери регіону, визначені основні проблеми та причини негативної їх динаміки. Окреслені перспективні напрями підвищення рівня використання туристичного потенціалу Чернігівського регіону.

Ключові слова: ринок туристичних послуг регіону, туристичний потенціал регіону, обсяг туристичних послуг, туристичний продукт.

Исследованы тенденции развития рынка туристических услуг в Черниговской области. Проанализированы показатели, являющиеся индикаторами уровня развития туристической сферы региона, определены основные проблемы и причины отрицательной их динамики. Очерчены перспективные направления повышения уровня использования туристического потенциала Черниговского региона.

Ключевые слова: рынок туристических услуг, туристический потенциал региона, объем туристических услуг, туристический продукт.

Analised trends of tourism market development in Chernihiv region. Analised indexes of the rate of tourism sector development, defined the main problems and reasons of its negative dynamics. Defined perspective directions of expansion and activation of use of Chernihiv region's tourism potential.

Key words: market of tourism services, region tourism potential, amount of tourism services, product of tourism.

Постановка проблеми. Туристична сфера, з одного боку, є досить прибутковою з незначним терміном окупності інвестицій, з іншого боку, вона є своєрідним каталізатором розвитку споріднених галузей національної економіки. Процеси глобалізації та регіоналізації, що є невід'ємною характеристикою сучасних економічних процесів, дають поштовх до інтеграції місцевих, регіональних та національних туристичних ринків у світовий ринок туристичних послуг. На кожному етапі наукових досліджень виникає необхідність аналізу динаміки показників, що характеризують рівень розвитку туристичної сфери, з метою своєчасного виявлення негативних тенденцій та швидкого їх подолання з метою підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ринку туристичних послуг, туристичного потенціалу регіону, особливостей регіонального управління туристичною сферою займаються багато науковців, зокрема такі: Н.О. Алешугіна, П.І. Гаман, А.Б. Гайдук, З.В. Герасимчук, П.В. Гудзь, О.О. Бейдик, М.П. Бутко, О.О. Безносьок, Ю.П. Гуменюк, В.І. Мацола, Л.Г. Чернюк, Л.М. Черчик, І.Ю. Швець та ін. Кожен дослідник використовує різні підходи до вивчення економічних явищ і процесів, що стосуються туристичної сфери. Дослідники формують власну сукупність показників, що є індикаторами розвитку туризму в регіоні, країні, на основі яких визначають перспективи розширення ринку туристичних послуг.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Кожний етап наукового дослідження потребує актуалізації поточної інформації про стан об'єкта дослідження. При цьому специфікою вивчення туристичної сфери є те, що на різних етапах наукового дослідження необхідно зміщення акцентів у бік тих чи інших показників, що є індикаторами розвитку та рівня використання туристичного потенціалу.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз розвитку туристичної сфери Чернігівського регіону, виявлення негативних тенденцій на рівні використання туристичного потенціалу та визначення перспективних напрямів розвитку туризму в області.

Виклад основного матеріалу. Ринок туристичних послуг Чернігівського регіону тісно пов'язаний з іншими регіональними ринками, таким чином, утворюючи складову частину єдиного національного туристичного ринку. До того ж він інтегрується у світовий ринок завдяки формуванню попиту іноземних туристів на регіональний туристич-

чний продукт і попиту жителів Чернігівського регіону на іноземний продукт туристичної сфери. Проаналізуємо стан ринку за декілька останніх років (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1

Динаміка обсягів реалізованих туристичних послуг та кількості туристів у Чернігівській області за 2000-2011 рр.

Показники	Роки								Темп росту, 2011- 2010, %	Темп росту, 2011- 2006, %	Темп росту, 2011- 2000, %
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011			
Обсяг наданих туристичних послуг туристам-іноземцям, тис. грн	128,3	465,1	253,3	390,1	543,7	373	372,7	559,8	150,2	221,0	436,3
Обсяг наданих туристичних послуг туристам, які виїжджали за кордон, тис. грн	195,7	3626,4	6081,2	10215,3	15617,8	15907,5	14560,9	11916,8	81,8	196,0	6089,3
Обсяг наданих туристичних послуг туристам, охоплених внутрішнім туризмом, тис. грн	1438,2	4467,9	5021,4	5899,4	7649,7	6983,7	8010,4	6910	86,3	137,6	480,5
Загальний обсяг наданих туристичних послуг, тис. грн	1762,2	8559,4	11355,9	16504,8	23811,2	23264,2	22944,0	19386,7	84,5	170,7	1100,1
Загальна кількість обслуговуваних туристів, чол.	12121	24374	37804	32913	36627	24341	24234	25147	103,8	66,5	207,5
Кількість іноземних туристів, чол.	286	2429	3779	2464	3494	3300	1660	1960	118,1	51,9	685,3
Кількість туристів, які виїжджали за кордон, чол.	1842	3167	5659	6501	8059	6434	7663	8062	105,2	142,5	437,7
Кількість туристів, охоплених внутрішнім туризмом, чол.	9993	18778	28366	23948	25074	14607	14911	15125	101,4	53,3	151,4
Кількість екскурсантів, чол.	16128	17969	18997	28339	24437	14255	10769	18660	173,3	98,2	115,7

Джерело: складено за даними: [6], [7], [8].

Спостерігається позитивна динаміка з 2000 по 2008 рр. Якщо у 2000 році загальний обсяг туристичних послуг становив 1762,2 тис. грн, то вже у 2008 році він становив 23811,2 тис. грн (темп зростання 1351 %). Це свідчить про постійну популяризацію туризму в регіоні, в Україні, а також на світовому ринку послуг. Починаючи з 2009 року, обсяги надання туристичних послуг дещо спадають (так, у 2011 році в порівнянні з 2010 роком обсяг знизився на 15,5 %, підкріплюючи його падіння у 2010 році в порівнянні з 2009 роком на 1,4 %). Можна припустити, що це тимчасове явище. Щоб зрозуміти причину виникнення негативної динаміки цього показника, то треба визначити структуру обсягу туристичних послуг. За методикою Державної служби статистики України його склад представлений елементами, які показані на рис. 1.

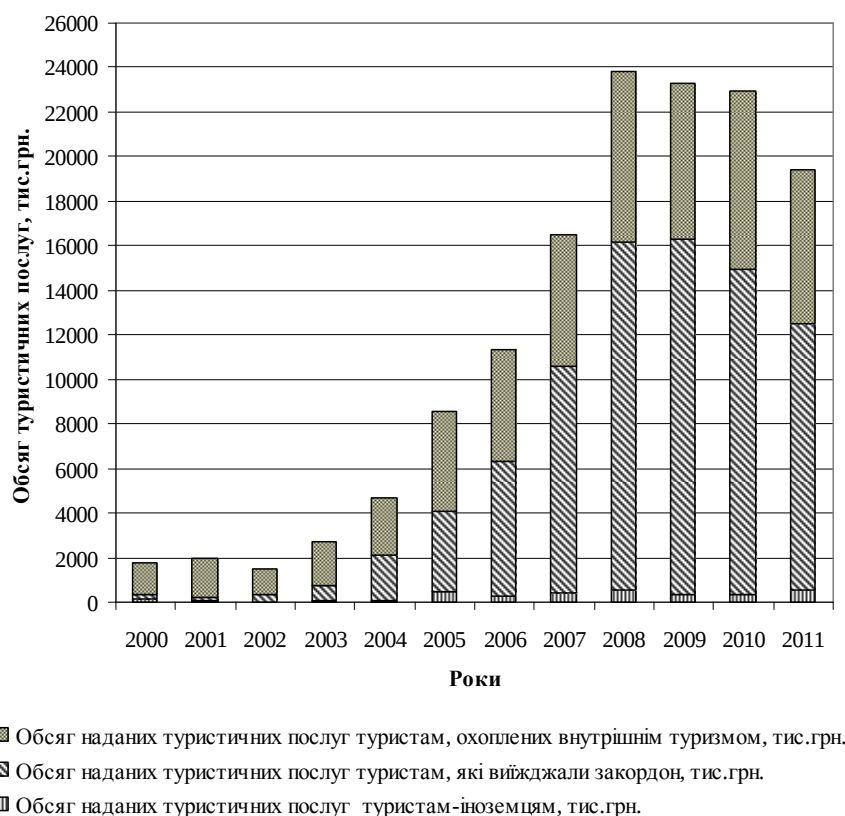

Рис. 1. Динаміка обсягу туристичних послуг у Чернігівській області за 2000-2011 рр.

Аналізуючи динаміку обсягу за структурними елементами, можна зрозуміти, що основний внесок у падіння його величини вніс обсяг туристичних послуг виїзним за кордон туристам (падіння обсягу туристичних послуг виїзним туристам становило 18,2 % у 2011 р. у порівнянні з 2010 р.). Не можна сказати, що це негативне явище, оскільки споживання ними іноземного туристичного продукту не підвищує рівень використання власного туристичного потенціалу регіону. Але зважаючи на обсяг внутрішнього туризму, не можна стверджувати, що туристи, відмовившись від закордонних туристичних послуг, надали перевагу вітчизняному туристичному продукту. Це помітно зі зменшення цього показника на 13,7 % у 2011 р. у порівнянні з 2010 р. Причиною може бути, перш за все, наслідки кризових явищ в економіці, що спричинили скорочення платоспроможного попиту на послуги сфери туризму або зменшення туристичної активності за інших суб'єктивних причин. Тимчасовість або випадковість цього явища підтверджує позитивна їх динаміка у 2010-2009 рр. та 2009-2008 рр. Втішним є той факт, що незважаючи на незначні коливання, спостерігається зростання обсягу туристичних послуг, наданих іноземним туристам. Саме вони є цільовим сегментом потенційних споживачів, задоволення попиту яких дасть змогу розширити споживацький ринок та збільшити надходження грошових коштів в економіку регіону та країни. Отже, обсяг послуг іноземним туристам у 2011 році в порівнянні з 2000 роком зріс на 336,3 %, у 2011 році в порівнянні з 2010 роком зростання відбулось на 50,2 %. Таким чином, популярність Чернігівського регіону серед іноземних туристів зростає щорічно (рис. 2).

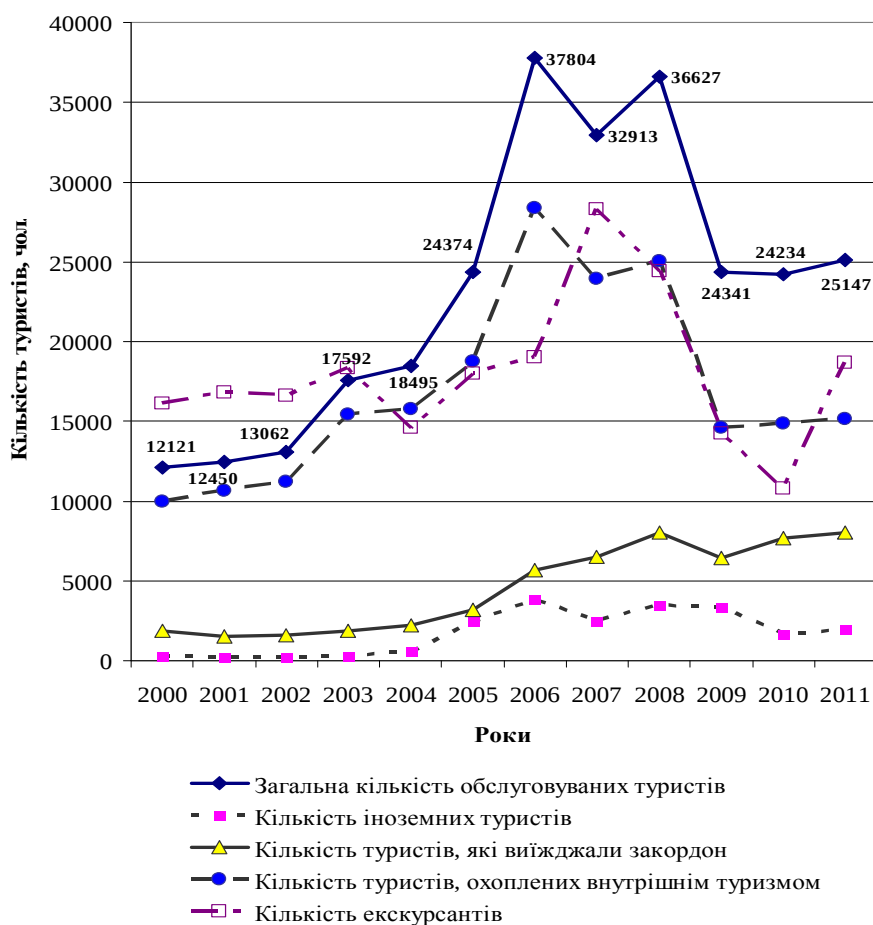

Рис. 2. Динаміка кількості туристів по Чернігівській області за 2000-2011 рр.

Дослідження обсягів послуг потрібно підкріплювати аналізом кількості туристів за такими елементами: іноземні, виїзні з регіону і туристи, охоплені внутрішнім туризмом. З табл. 1 та рис. 2 видно, що загальна кількість обслуговуваних туристів постійно зростає. Так, у 2011 році збільшилась кількість іноземних туристів на 18,1 %, кількість виїзних – на 5,2 %, кількість туристів, охоплених внутрішнім туризмом – на 1,4 %. Аналізуючи період з 2000 по 2011 роки, помітне значне зменшення кількості іноземних туристів у 2009-2010 роках.

Розглядаючи країни в'їзду та країни виїзду туристів, помітно, що зменшення кількості іноземних туристів у 2009-2010 роках викликане зменшенням притоку подорожуючих з Російської Федерації (табл. 2). Так, їх кількість зменшилась з 1474 осіб у 2008 році до 801 особи у 2009 році. Якщо порівнювати структуру іноземних туристів по роках, то найбільша питома вага припадає саме на Російську Федерацію – 51,1 % у загальній структурі у 2011 р., 48,3 % у 2010 р., 27,6 % у 2006 р. Другою за кількістю туристів, що відвідують Чернігівську область, є Білорусь (18,7 % у 2011 році, 32,2 % у 2010 р. та 28,6 % у 2006 р.). Метою відвідування Чернігівського регіону громадянами Білорусі останнім часом є не пізнавальний туризм, а звичайний «шопінговий інтерес», що у свою чергу, також позитивно впливає на розвиток регіону, пожвавлюючи економічну кон'юнктуру та активізуючи функціонування реального сектору економіки регіону. Третьою країною за кількістю громадян, подорожуючих до Чернігівського регіону, є Німеччина. Так, у 2011 році кількість туристів з неї становило 159 осіб, у 2009 році – 142 особи, у 2006 році – 465 осіб.

Таблиця 2

*Динаміка кількості в'їзних та виїзних туристів у Чернігівській області
за 2000-2011 рр., чол.*

Країни світу	Роки									
	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
– з яких прибувають туристи-іноземці										
Білорусь	194	168	102	468	1079	511	1009	1663	535	367
Канада	0	0	22	15	10	1	8	3	0	1
Німеччина	0	4	50	89	465	86	158	142	6	159
Норвегія	0	0	49	2	4	15	1	0	0	0
Російська Федерація	0	9	122	1092	1042	991	1474	847	801	1002
США	0	17	11	125	193	171	48	72	1	98
Франція	0	62	37	59	44	79	33	30	0	58
Нідерланди	0	0	49	19	10	2	31	26	1	13
Усього	286	280	529	2429	3779	2464	3494	3300	1660	1960
– до яких виїжджають туристи										
Австрія	30	29	13	3	3	2	12	6	18	52
Болгарія	72	121	96	90	80	146	228	73	134	394
Єгипет	0	221	526	1004	1925	2372	3598	2701	3211	1891
Італія	567	647	66	25	24	0	8	4	8	83
Польща	315	29	86	71	95	87	94	13	19	50
Російська Федерація	359	136	116	160	164	114	96	109	26	111
Словаччина	90	267	210	174	665	401	179	132	78	229
Туреччина	367	271	914	1321	1677	2972	3239	2901	3607	2732
Угорщина	0	4	60	33	79	75	31	6	13	50
Франція	3	130	0	25	50	51	1	10	49	62
Усього	1842	1894	2222	3167	5659	6501	8059	6434	7663	8062

Джерело: складено за даними: [6], [7], [8].

Якими темпами іноземні країни «завойовують» частину споживачів України, в т. ч. Чернігівського регіону, наочно ілюструє динаміка кількості українських туристів з Чернігівської області, що виїжджають за кордон (табл. 2). Для виїзних туристів – мешканців Чернігівської області – найбільш популярними країнами для подорожей були Туреччина, Єгипет, Болгарія, Словаччина. Це пов'язано:

1) із розвитком партнерства і співробітництва України з іншими країнами у сфері туризму;

2) розвитком міжнародного туризму в країнах Сходу (щодо подорожей до Туреччини та Єгипту), туристичний продукт яких користується значною популярністю серед українських громадян завдяки відповідності «ціна-якість»;

3) підвищенням життєвого рівня населення регіонів України;

4) популяризацією міжнародного туризму серед світової спільноти, в т. ч. населення України, і зокрема, Чернігівської області.

Споживаючи іноземний турпродукт, вони тим самим позбавляють Україну можливостей збільшити рівень використання власного туристичного потенціалу і водночас збагачують країни-експортери туристичних послуг, даючи їм змогу підвищувати рівень власного соціально-економічного розвитку. Так, Туреччину у 2011 році відвідали 33,9 % мешканців Чернігівської області, у 2010 році – 47,1 %, у 2006 році – 29,6 %, у 2000 році – 20 %. До Єгипту здійснили подорож у 2011 році 23,5 % мешканців Чернігівської області, у 2010 році – 41,9 %, у 2006 році – 34 %. Щодо 2000 року, то Єгипет взагалі не був потенційною країною для відвідування туристами області. Таким чином, «завоювання» ринку відбувалось з 2001 року і триває до цього часу.

Більш показовим, на нашу думку, є розрахований автором показник кількості туроднів, що припадає на одного туриста (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка кількості наданих туроднів туристам у розрахунку на особу за 2000-2011 рр.

Чим тривалішою є подорож туриста, тим більшою, зазвичай, є вартість туристичного продукту, що він купує. До того ж за більшу кількість днів подорожі турист зможе більше придбати супутніх товарів та послуг, тим самим пожвавлюючи економічну кон'юнктуру країни-відвідування та стимулюючи розвиток споріднених до туристичної сфери галузей економіки. У середньому тривалість подорожі одного іноземного туриста становить 2 туродні. При цьому у 2011 році вона зменшилась на 90,7 % у порівнянні з 2000 роком, хоча за період з 2004 р. до 2011 р. є більш сталою і коливається в межах 2,6-1,5 туродні. Нагальним завданням у сфері регулювання сфери туризму є забезпечення умов для створення конкурентоспроможного туристичного продукту, який би зміг заохотити іноземних туристів збільшити тривалість їх подорожей. Середня кількість туроднів, що припадає на подорож одного виїзного з Чернігівської області туриста, стабілізувалась у 2006 році і не виходить за межі 9,4 туроднів, хоча ще у 2001 році вона сягала 18 днів. Кількість туроднів, що припадає на одного туриста, охопленого внутрішнім туризмом, характеризується незначним коливанням у межах 2,9-6,9 туроднів.

У продовження аналізу внеску туриста в розвиток ринку туристичних послуг країни або регіону відвідування пропонуємо розраховані автором відносні показники: обсяг туристичних послуг у розрахунку на одного туриста (за елементами) та обсяг туристичних послуг, що припадає на один туродень (табл. 3). Обсяг послуг на одного іноземного туриста зростає на 27,2 % у 2011 р. у порівнянні з 2010 р., по виїзних туристах він скорочується на 22,2 % протягом цього ж періоду часу. Обсяг послуг у розрахунку на одного внутрішнього туриста зменшується на 15 % за 2011-2010 рр. До 2009 року динаміка цих показників була позитивною. Отже, можна передбачити, що в майбутньому відносні по-

казники обсягів туристичних послуг зростають, якщо в регіоні буде реалізована зважена політика у сфері туризму, спрямована на підвищення якості туристичного продукту. В розрахунку на один тuroдень обсяг туристичних послуг збільшується по в'їзному туризму на 50,2 % у 2011 р. у порівнянні з 2010 р., на 489,3 % у 2011 р. у порівнянні з 2006 р. Цей показник можливо збільшити, але лише за рахунок підвищення якості туристичного продукту, який не завжди є конкурентоспроможним у порівнянні з іноземними аналогами. Причиною тому є слабкий рівень розвитку інфраструктурного облаштування, що є невід'ємною частиною комплексу туристичних послуг. Щодо внутрішнього та виїзного туризму, то відносні показники по них зростають до 2010 р. (з 7,6 грн/тuroдень виїзного туриста у 2000 році до 261,4 грн/тuroдень у 2010 р. та з 41,3 грн/тuroдень внутрішнього туриста у 2000 р. до 261,4 грн/тuroдень у 2010 р.), що дає можливість суб'єктивно припустити тимчасовість їх зменшення у 2011 році (на 35,3 % у порівнянні з 2010 р. по виїзному туризму та на 10,5 % по внутрішньому туризму).

Таблиця 3

Динаміка відносних показників розвитку туризму в Чернігівській області за 2000-2011 рр.

Показники	Роки							Темп росту, 2011- 2010, %	Темп росту, 2011- 2006, %	Темп росту, 2011- 2000, %
	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011			
Обсяг туристичних послуг у розрахунку на одного туриста, тис. грн	145,4	300,4	501,5	650,1	955,8	946,8	770,9	81,4	256,6	530,3
Обсяг туристичних послуг іноземцям у розрахунку на одного іноземного туриста, тис. грн	448,6	67,0	158,3	155,6	113,0	224,5	285,6	127,2	426,1	63,7
Обсяг туристичних послуг виїзним туристам у розрахунку на одного туриста, тис. грн	106,2	1074,6	1571,3	1937,9	2472,4	1900,2	1478,1	77,8	137,6	1391,3
Обсяг наданих туристичних послуг туристам, охоплених внутрішнім туризмом, у розрахунку на одного туриста, тис. грн	143,9	177,0	246,3	305,1	478,1	537,2	456,9	85,0	258,1	317,5
Обсяг послуг на один тuroдень (для іноземних туристів), грн/тuroдень	27,9	31,7	83,0	98,9	70,4	124,2	186,6	150,2	589,3	668,8
Обсяг послуг на один тuroдень (для туристів, що виїжджають за кордон), грн/тuroдень	7,6	114,7	176,7	213,4	282,5	261,4	169,0	64,7	147,3	2219,8
Обсяг послуг на один тuroдень (для внутрішніх туристів), грн/тuroдень	41,3	36,4	46,4	73,1	89,4	107,8	96,5	89,5	265,4	233,5

Джерело: розраховано автором на основі даних: [6], [7], [8].

Важливим напрямом аналізу ринку туристичних послуг є розподіл туристів за метою відвідування та вивчення тенденцій зміни пріоритетів споживачів під час обрання ними певної туристичної послуги. Користуючись даними, наведеними в табл. 4 та на рис. 4, можна зробити висновки, що протягом періоду, що аналізується, найбільшу питому вагу мають туристи, які подорожують з метою відпочинку (87,4 % у 2011 році, 85,2 % у 2010 році, 90,3 % у 2009 році). За величиною питомої ваги у загальній кількості

ті туристів друге місце посідають ті з них, які мають службову, ділову мету відвідування або подорожують з метою навчання та бізнесу. В загальній структурі вони становлять 7,4 % у 2011 році, 10,4 % у 2010 році, 26,9 % у 2000 році.

Таблиця 4

Розподіл туристів за метою відвідування у 2000-2011 рр., чол.

Мета подорожі	Роки						
	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Службова, ділова, бізнес, навчання	2991	8556	2964	5970	1913	2517	1855
Відпочинок	5392	22532	23390	29362	21978	20637	21981
Лікування	1983	1305	863	979	407	597	1266
Спортивно-оздоровчий туризм	18	1227	2238	236	34	465	0
Спеціалізований туризм	185	0	0	14	0	0	0
Інші	552	4184	3458	66	9	18	45
Всього туристів	11121	37804	32913	36627	24341	24234	25147

Джерело: складено на основі даних: [6], [7], [8].

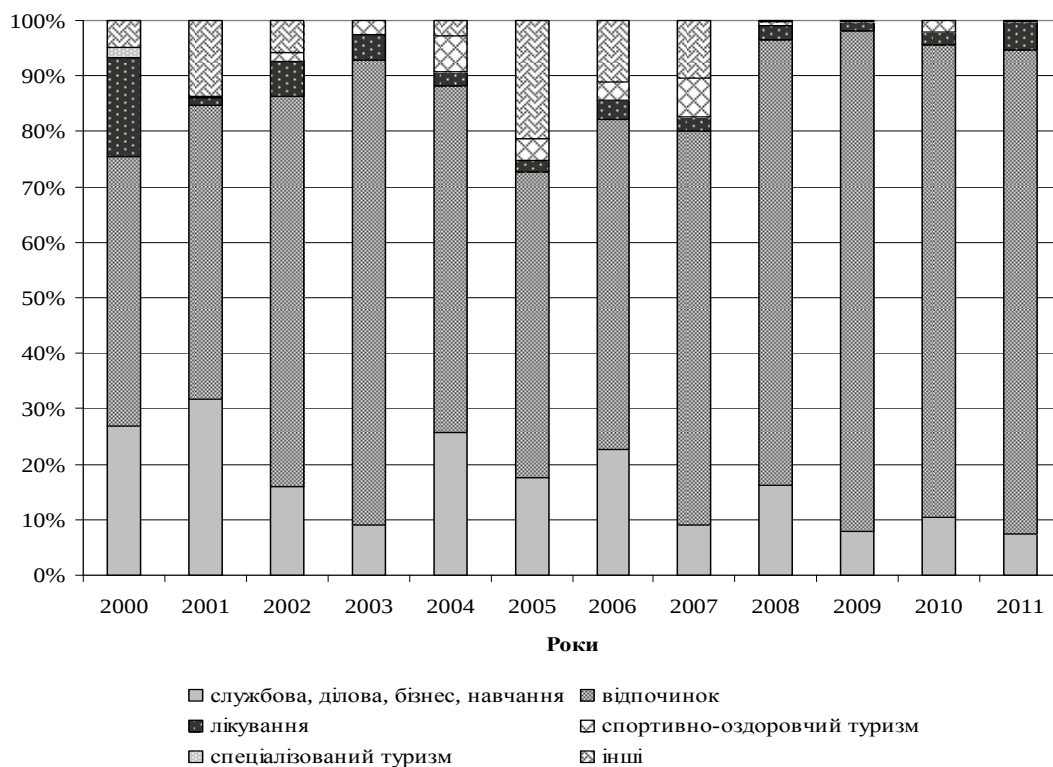

Рис. 4. Розподіл туристів Чернігівської області за основними цілями відвідування у 2000-2011 рр.

Висновки і пропозиції. На основі проведеного аналізу виявлені основні тенденції розвитку туристичної сфери Чернігівського регіону. Туристичний продукт регіону є привабливим не лише для подорожуючих, охоплених внутрішнім туризмом, але і для іноземних туристів, про що свідчить постійне збільшення їх кількості в Чернігівській області. Першочергове завдання полягає у формуванні конкурентоспроможного туристичного продукту, який дасть змогу не лише зберегти позиції Чернігівського регіону на національному та світовому туристичних ринках, а й збільшити попит на оновлений продукт. Зокрема, підвищення якості інфраструктурної складової туристичного потенціалу регіону зумовить збільшення обсягу туристичних послуг, кількості туроднів не тільки за рахунок підвищення чисельності туристів, але й завдяки зростанню тривалос-

ті їх перебування протягом кожної подорожі, що призведе до надходження додаткових коштів в економіку регіону.

Список використаних джерел

1. *Регіони України 2008* = Statistical publication Regions of Ukraine 2008 : стат. зб. : у 2 ч. Ч. 1 / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко. – К. : Держкомстат України, 2008. – 367 с.
2. *Регіони України 2008* = стат. зб. Statistical publication Regions of Ukraine 2008 : у 2 ч. Ч. 2. / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко. – К. : Держкомстат України, 2008. – 803 с.
3. *Регіони України 2011* = Statistical publication Regions of Ukraine 2011 : стат. зб. : у 2 ч. Ч. 1. / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко. – К. : Держкомстат України, 2010. – 554 с.
4. *Регіони України 2011* = Statistical publication Regions of Ukraine 2011 : стат. зб. : у 2 ч. Ч. 2. / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко. – К. : Держкомстат України, 2010. – 789 с.
5. *Туризм в Україні* : стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К., 2008. – 217 с.
6. *Чернігівщина 2006* : стат. щорічник / Державний комітет статистики України ; Головне управління статистики у Чернігівській області. – Чернігів, 2007. – 493 с.
7. *Чернігівщина 2009* : стат. щорічник / Державний комітет статистики України ; Головне управління статистики у Чернігівській області ; [за ред. Д. І. Ашихміної ; відп. за вип. К. Й. Свистун]. – Чернігів, 2010. – 502 с.
8. *Чернігівщина 2011* : стат. щорічник / Державний комітет статистики України ; Головне управління статистики у Чернігівській області ; [за ред. Д. І. Ашихміної ; відп. за вип. Т. В. Козар]. – Чернігів, 2012. – 480 с.